

ERBIJ BLIJVEN

Vanochtend zat ik op de fiets voor mijn wekelijkse afspraak met mevrouw K. Ik nam mij voor niets van haar te willen; er alleen maar voor haar te zijn. Ik had bedacht dat het beter is er gewoon voor haar te zijn, ondanks alle problemen die maar niet worden opgelost. Misschien zou ik dan op de lange termijn... (Want ik moet produceren.) Na een half uur hoorde ik mijzelf het volgende zeggen: 'beste mevrouw K., ik ben nu al een half jaar bij u om u mijn diensten aan te bieden. Uw woning is vervuild, uw keuken al zes jaar niet meer gebruikt, uw keukendeur gaat niet meer open door een totaal verwilderde tuin, uw vloerbedekking is beschimmeld vanwege jarenlange lekkage, uw inkomen is stopgezet. Maar volgens u zijn er geen problemen. Het enige wat ik voor u kon betekenen in de afgelopen periode, is het laten snoeien van de heg aan de voorkant. En dat was in mijn ogen nu juist een heg waar niets aan mankeerde. Wilt u eens nadenken wat ik voor u nog meer kan betekenen, want anders zie ik weinig mogelijkheden meer om langs te komen. Er wachten nog zoveel mensen op mijn hulp.'

Waarop mevrouw K. zegt: 'ja, zou u mij nog eens kunnen helpen met de heg. De buurman heeft de zijne lager gesnoeid dan de mijne en nu lopen ze niet gelijk.'

Bovenstaande observatie is van een (tamelijk wanhopige) vangnetmedewerkster van de GGD - taakgroep 'woonhygiënische probleemgevallen'. Ze laat op directe wijze zien hoe ingewikkeld het

soms is om 'bij iemand te blijven'. Wijsgerig andragoog Andries Baart heeft in *Een theorie van de presentie* uitputtend benoemd wat onder presentie zou moeten worden verstaan. Baart signaleert dat 'er zijn voor een ander' een 'activiteit' is, die in onze activistische wereld ondergewaardeerd is geraakt. We zijn op interventies gericht en krijgen voorgespiegeld dat heel het leven 'te maken' is. Maar soms kan je geen oplossingen bereiken, en is het enige dat telt dat je iemand niet alleen laat, dat je iemand niet in de steek laat, dat je iemand gek laat zijn en

Mevrouw Doortje Kal

Auteur is preventiemedewerkster en werkzaam voor het project ggz en presentie bij Actioma.

desondanks bij haar blijft komen. Daar gaat de erkenning van uit dat iemand de moeite waard is en dat is toch het belangrijkste. En die erkenning begint misschien ook bij het knippen van die suffice heg. Maar als de werkdruk (te) hoog is en je bij de andere klanten naar jouw beleven wel veel kan bereiken, is de verleiding groot te kiezen voor die andere cliënten. En dat gebeurt in de hulpverlening ook regelmatig. Mijns inziens biedt de presentiebenadering *taal* om te benoemen wat nietig, fragiel en onaanzienlijk is. Dat helpt om het 'erbij blijven' op waarde te schatten.

Erbij blijven, bij iemand blijven zoals zij is en met wat zij aan de orde stelt. De vangnetmedewerkster vindt het moeilijk

En het is juist dan aan de orde, wanneer het moeilijk is. Anders blijven anderen er wel bij. Voor de duidelijkheid, Baart baseert zijn theorie op een langdurig, diepgaand en zeer nauwgezet onderzoek naar het werk van *buurtpastores* die zich inzetten voor *mensen in de marge*. Hun en zijn zorg betreft deze mensen. Uit zijn onderzoek blijkt dat veel mensen met wie het buurtpastoraat te maken krijgt, de hulpverlening al van binnen en buiten kennen maar zich er vaak niet door geholpen voelen. Baart heeft geprobeerd de alternatieve professionaliteit van de buurtpastores onder woorden te brengen en de betekenis ervan bloot te leggen. 'Wel beschouwd', stelt Baart in zijn boek, 'is het meest basale werkprincipe van de presentiebenadering *zorgen*: zich inzetten voor de verwezenlijking en het behoud van andermans kwaliteit van leven. Het gaat erom dat iemand geholpen wordt zijn waardigheid te (her)vinden.'

Werkprincipes

De presentietheorie laat zich aan de hand van een aantal werkprincipes verduidelijken. De eerste is dat de presentiebeoefenaar/de hulpverlener *zich vrijmaakt*, oftewel zijn professionele routines achter zich laat. In de casus van hierboven: hoewel er misschien niets lijkt te lukken, moet mevrouw K. wel op de agenda van de vangnetmedewerkster mogen blijven staan. Een tweede principe is de radicale toewending tot de ander, tot uiting komend in een aandachtige betrokkenheid (op de ander). Het gaat erom onbevangen, ontvankelijk en sensitief gericht te zijn op *de relatie met de ander*. Het bekende rehabilitatieparadigma 'zonder relatie geen rehabilitatie' doet ook hier opgeld.

Een derde werkprincipe is het zich voegen naar de situatie, zoals die aangetroffen wordt. De presentiebeoefenaar *sluit aan bij de leefwereld* van de betrokkene en wat voor hem of haar 'eigenlijk' is. Men laat bij de ander wat van de ander is. De vraag of de presentiebeoefenaar dus rustig weer die heg moet (laten) knippen is hiermee nog niet meteen beantwoord. Wat ermee gezegd wil zijn is dat de eigen professionele of disciplinaire logica niet meteen van stal moet worden gehaald, maar moet worden opgeschort. De presentiebeoefenaar kiest voor het binnenperspectief van zijn cliënt, en probeert de 'lokale redelijkheid' en logica te begrijpen of te reconstrueren. Door zich de tijd te gunnen en af te wachten probeert hij een aangrijpingspunt te vinden. Kort gezegd ligt het aanbod van de presentiebeoefenaar in 'de onvoorwaardelijk toewijding aan haar die niemand heeft'.

Presentie of interventie?

Of kan mevrouw K toch beter worden opgenomen? De Tweede Kamer discussieert over een amendement op de Wet BOPZ om gedwongen opname mogelijk te maken, ook als er geen sprake is van direct gevaar voor de persoon zelf of de omgeving. De vangnetmedewerkster denkt dat mevrouw K misschien beter af is als ze opgenomen wordt, desnoods onder dwang. Mevrouw K heeft immers geen enkel 'ziekte-inzicht' en verkommert zichtbaar. De GGD-functionaris heeft het gevoel dat ze niets voor haar kan doen.

Je zou kunnen zeggen dat de presentiebenadering - zoals die door het buurtpastoraat wordt voorgestaan - en de interventiebenadering van de hulpverlening hier om voorrang strijden.

Het is echter niet de bedoeling de twee benaderingen tegenover elkaar uit te spelen. Bovendien kan presentie ook verplichten tot handelend optreden. Zorg geven gaat gepaard met de aanvaarding van ingrijpende verantwoordelijkheden. Presentie betekent niet dat je wegloopt voor problemen. Juist niet. Je blijft er bij. Present zijn is niet eenvoudiger of onschuldiger dan interveniëren. Misschien kan een presentiebenadering ertoe leiden dat het geen *dwangopname* hoeft te worden. En daarmee zou al veel gewonnen zijn, want de uitoefening van dwang helpt niet bepaald het vertrouwen in de hulpverlening te herstellen. En het is duidelijk dat mevrouw K hulp nodig heeft.

Voorwaarden

Om als presentiebeoefenaar te kunnen werken moet aan bepaalde randvoorwaarden zijn voldaan. Als de structuur of cultuur van de instelling snel berekenbare effecten wil, waarbij de managers bepalen welke effecten tellen, kan de presentiebeoefenaar geen kant op. Het gaat om de taal waarin men zich moet verantwoorden, de manier waarop men tijd moet schrijven. Als het werk teveel in markttermen moet worden vertaald, kunnen de waarden van de presentiebenadering niet worden gerealiseerd. Een product levert de presentiebenadering niet meteen op. Intussen hebben we het niet over een futiliteit. Ik memoreerde al dat veel hulp niet aankomt en dat doet zich het meest voor bij de mensen die de hulp het hardst nodig hebben. Baart probeert met zijn *theorie van de presentie* een bezinning op een alternatieve professionaliteit te bieden. Je zou het ook een radicale manier van vraaggericht werken kunnen noemen.

Het present stellen van ervaringen met presentie in de institutionele achterban 'ter lering en bekering' van beleidsmakers, politici, financiers en wetenschappers, is een van de oogmerken van Baarts onderzoek. Hij ziet het als taak van presentiebeoefenaren de stem van de zwaksten te versterken en de ervaringen van de marginalen door te vertellen. De presentiebeoefenaar richt zich bovendien tegen al die contexten die mensen marginaliseren, alleen laten en demoraliseren. Presentie is in die zin ook maatschappijkritisch.

Hoe present te zijn voor mevrouw K? Het is niet van tevoren bekend wat in een bepaalde situatie goed is. Pas in het aangaan van een zorgzame betrekking krijgt 'dat wat goed is' kans zich te laten kennen. De presentiebeoefenaar moet daar de tijd voor kunnen nemen. Iemand nabij proberen te blijven ook als dat schier onmogelijk is (of zoals bij mevrouw K onzinnig lijkt), is de lastige opgave van de presentiebeoefenaar. Over de behoefte aan nabijheid kan ik kort zijn; de Cliëntenbeweging heeft daar de afgelopen decennia aanhoudend op gehamerd. Probleemgericht ingrijpen heeft echter meer aanzien oftewel lijkt meer gewicht in de schaal te leggen, dan het zoeken van nabijheid bij degene die lijdt.

Terwijl ik dit artikel zit te schrijven belt m'n vriendin uit Rotterdam. Ze is doodsbenauwd voor haar gekke buurvrouw die mayonaise in haar brievenbus gooit, rotzool voor haar deur stapelt, 's nachts aanbelt en haar voor alles wat naar is uitscheldt omdat ze het heeft gewaagd een opmerking te maken over het op straat uitgestalde kattevoer. Er is al een (dwang)opname geregeld, maar deze doet nog even op

zich wachten. Of ze alsjeblieft even bij mij kan logeren? Ze komt. We praten over de mogelijke betekenis van presentie in deze situatie. We komen er niet uit. Het lijkt er te laat voor. Maar grote kans dat straks het verhaal opnieuw begint. Mevrouw wordt op medicijnen ingesteld, het gaat goed, ze wordt uit de kliniek ontslagen. Na verloop van tijd voelt ze zich als een zombie, niet opgesloten in de kliniek maar in het chemisch dwangbuis, ze zal (weer) met haar medicijnen willen stoppen ... Misschien kan een presentiebenadering helpen dat moment voor te zijn. En het is mijn overtuiging dat een presentiebenadering van de ggz het ook gewone burgers mogelijk maakt (meer) present te zijn. Of laten we

zeggen, het is het proberen waard.

Nawoord

Dit artikel is niet meer dan een korte bespiegeling op de presentiebenadering. Hier zij ook verwezen naar het artikel in *Psy Men zoekt een mens en krijgt een functionaris* (nr 4, 2001), het interview met Andries Baart in *Deviant De kern is aandacht* (juni, 2001) en het artikel in *Passage De waarde van nabijheid* (september 2001). In mijn proefschrift *Kwartiermaken voor mensen met een psychiatrische achtergrond* wordt in twee hoofdstukken vrij uitgebreid op de presentiebenadering ingegaan (oktober 2001, Boom).

Zie verder: Andries Baart, *Een theorie van de presentie*, Lemma, 2001.